

Ks. Zbigniew KRZYSZOWSKI

## „AFRYKA WZYWA POMOCY, WSPÓŁPRACY, SOLIDARNOŚCI” JEDENASTA PODRÓŻ APOSTOLSKA JANA PAWŁA II DO AFRYKI

Jan Paweł II jest ojcem, pasterzem, ale także prawdziwym przyjacielem Afryki. Jego głębokie zatroskanie o dziś i jutro Afryki wyraża się między innymi w tym, że na 67 podróży zagranicznych, jakie odbył w okresie siedemnastu lat swojego pontyfikatu, 11 prowadziło na ten właśnie kontynent<sup>1</sup>. Spośród 51. państw afrykańskich, odwiedził 39.

---

<sup>1</sup> Dotychczasowe podróże apostolskie Jana Pawła II na kontynent afrykański: 2-12 V 1980 – Zair, Republika Kongo, Kenia, Ghana, Górna Wolta, Wybrzeże Kości Słoniowej; 12-19 II 1982 – Nigeria, Benin, Gabon, Gwinea Równikowa; 8-19 VIII 1985 – Togo, Wybrzeże Kości Słoniowej, Kamerun, Republika Środkowoafrykańska, Zair, Kenia, Maroko; 10-19 IX 1988 – Zimbabwe, Botswana, Lesoto, Suazi, Mozambik; 28 IV – 6 V 1989 – Madagaskar, Reunion, Zambia, Malawi; 25 I – 1 II 1990 – Republika Wysp Zielonego Przylądka, Gwinea Bissau, Mali, Burkina Faso, Czad; 1-10 IX 1990 – Tanzania, Burundi, Ruanda, Wybrzeże Kości Słoniowej; 19-26 II 1992 – Senegal, Gambia, Gwinea; 4-10 VI 1992 – Angola, Wyspy Świętego Tomasza i Wyspa Książęca; 3-10 II 1993 – Benin, Uganda, Sudan; 14-20 IX 1995 – Kamerun, Republika Południowej Afryki, Kenia.

### KONTEKST JEDENASTEJ PODRÓŻY

Jedenasta podróż, która odbyła się w dniach 14-20 IX 1995 roku, wiązała się z zakończeniem prac synodu poświęconego sprawom Kościoła afrykańskiego i promocją adhortacji apostolskiej *Ecclesia in Africa*. Trasa pielgrzymki obejmowała Kamerun, Republikę Południowej Afryki i Kenię. Wydaje się, że już sam wybór krajów – jednego na wschodzie kontynentu, drugiego na zachodzie i trzeciego na południu – posiada znaczenie symboliczne, jakby Papież chciał swymi szeroko rozwartymi ramionami objąć całą Afrykę i po ojcowski przytulić do swego serca.

Specjalne Zgromadzenie Synodu Biskupów poświęcone Kościołowi w Afryce odbyło się w dniach od 10 IV do 8 V 1994 roku w Rzymie. Papież ogłosił wolę zwołania tego Synodu do stolicy chrześcijaństwa już 6 I 1989 roku, by móc pełniej odbyć z tym Kościołem „wspólną drogę” (syn-odos) i wsłuchiwać się wraz z całą Afryką, co chce im powiedzieć Duch Boży (Ap 2, 29) u progu roku 2000. Przez blisko pięć lat Kościół w Afryce przygotowywał się bardzo solidnie do tego ważnego wy-

darzenia. Znamienne jest zaangażowanie samego Ojca Świętego w przygotowanie i przebieg Synodu<sup>2</sup>. Prace Synodu trwały cztery tygodnie i skupiały się wokół tematu: „Kościół w Afryce i jego misja ewangelizacyjna u progu roku 2000: «Będziecie moimi świadkami» (Dz 1, 8)”. W pracach Synodu uczestniczyło 77. ojców synodalnych, wszyscy kardynałowie afrykańscy, przewodniczący konferencji biskupich wszystkich krajów, 130. delegatów wybranych przez konferencje episkopatów i zgromadze-

<sup>2</sup> Świadczy o tym jego własna wypowiedź: „Zwracając się 23 czerwca 1989 r. do członków Rady Sekretariatu Generalnego, bardzo mocno podkreśliłem potrzebę udziału całego Ludu Bożego, na wszystkich szczeblach i przede wszystkim w Afryce, w przygotowaniu Specjalnego Zgromadzenia. [...] W okresie od początku mego Pontyfikatu do inauguracji Specjalnego Zgromadzenia Synodu Biskupów poświęconego Afryce odbyłem dziesięć podróży duszpasterskich do Afryki i na Madagaskar, odwiedzając trzydzieści sześć krajów. Podczas podróży apostolskich, jakie podjąłem po zwołaniu Specjalnego Zgromadzenia, jednym z najważniejszych tematów moich spotkań z Ludem Bożym Afryki był zawsze Synod oraz potrzeba przygotowania się wszystkich wiernych do Zgromadzenia Synodalnego. Wykorzystywałem także wizyty ad limina Biskupów tego kontynentu, aby zachęcić wszystkich do współpracy w przygotowaniu Specjalnego Zgromadzenia poświęconego Afryce. Przy trzech różnych okazjach uczestniczyłem też w sesjach roboczych Rady Sekretariatu Generalnego Synodu na ziemi afrykańskiej: w Jamusukro na Wybrzeżu Kości Słoniowej (1990 r.), w Luandzie w Angoli (1992 r.) oraz w Kampali w Ugandzie (1993 r.), kierując się zawsze intencją wezwania Afrykanów do aktywnego i jednomyślnego udziału w przygotowaniu Zgromadzenia Synodalnego”. *Ecclesia in Africa*, nr 23, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 16(1995) nr 10, s. 9n.

nia zakonne, 37. osób wybranych przez Papieża, 70. ekspertów, 46. audytorów, 7. delegatów innych wyznań. Papież zdecydował, że zakończenie i zamknięcie prac Synodu nastąpi w Afryce podczas jego kolejnej pielgrzymki na ten kontynent. W związku z tym wybrano państwa, w których używa się języka francuskiego, angielskiego, portugalskiego i hiszpańskiego, by w ten sposób cała Afryka mogła śledzić i rozumieć Papieża. Wybrano jeden kraj w większości muzułmański – Tunezję, aby ukazać możliwości dialogu z islamem; niestety, kraj ten nie zgodził się na przyjazd Papieża.

Owocem prac Synodu jest adhortacja apostolska *Ecclesia in Africa*, którą Jan Paweł II podpisał i ogłosił w Jaunde w Kamerunie 15 IX 1995 roku, w czasie jedenastej podróży apostolskiej do Afryki.

#### PRZEBIEG PIELGRZYMKI

Jan Paweł II rozpoczął trasę swej sześćdziesiątej siódmej zagranicznej podróży apostolskiej od Kamerunu. W kraju tym chrześcijanie stanowią 40% ludności, w tym katolików jest 30%, dalsze 40% stanowią wyznawcy tradycyjnych religii afrykańskich i wreszcie 20% to muzułmanie. Trzyipółmilionowa wspólnota wyznawców Kościoła katolickiego skupiona jest w czterech metropoliach, siedemnastu diecezjach, w których pracuje 25. biskupów, 890. księży, 670. zakonników, w tym 105. polskich misjonarzy, 1220. sióstr zakonnych, 10 400. katechistów. Kościół katolicki prowadzi w Kamerunie około 900 wyznaniowych szkół podstawowych, 100 średnich, w których uczy się blisko 350 tysięcy uczniów. Niestety,

spośród 12,5 mln mieszkańców tego kraju – 80% jest analfabetami. Po powitaniu i przemówieniach na lotnisku Nsimalen w Jaunde, Ojciec Święty udał się do budynku nuncjatury na odpoczynek. Tego samego dnia Ojciec Święty złożył kurtuazyjną wizytę prezydentowi Kamerunu Paulowi Biya. Następnie, jeszcze w tym samym dniu, podpisał posynodalną adhortację *Ecclesia in Africa*.

Szósta adhortacja Jana Pawła II liczy w oficjalnym wydaniu watykańskim 150 stron i składa się z krótkiego wprowadzenia, siedmiu rozdziałów i zakończenia. Jest to swoisty podręcznik właściwego ustawienia duszpasterstwa w Afryce, który na pewno wykorzystają poszczególne konferencje episkopatów afrykańskich w swojej pracy duszpasterskiej. Pierwszej prezentacji tego dokumentu dokonał sam Papież w piątek 15 IX 1995 roku podczas Mszy św. na lotnisku wojskowym w Jaunde, na której zgromadziło się około 100 tys. wiernych. Homilię wygłosił Jan Paweł II po francusku, a także we fragmentach po angielsku, portugalsku i hiszpańsku. Ukazał w niej dorobek kolegialnej współpracy biskupów zgromadzonych wraz z Papieżem na Synodzie.

Główny trzon rozważań dotyczył inkulturacji. Mówiąc o inkulturacji Papież miał na myśli bardzo ważny proces integracji chrześcijaństwa z kulturą danego kraju czy ludu. Chodzi o to, żeby mieszkańcy danego kraju czuli, że przyjmują wiarę w pełni „zadomowioną” w ich kulturze, mentalności, obyczajach. W inkulturacji nie chodzi o zwykłe przystosowanie chrześcijaństwa do danej kultury, gdyż byłaby to prosta adaptacja. Chodzi o dogłębne przeniknięcie i przepełnienie Ewangelią najintymniejszych dzie-

dzin życia ludzkiego. Wzorem inkulturacji jest tajemnica Wcielenia Słowa Bożego. W historii działalności misyjnej Kościół od początku kładł nacisk na ten proces, czego przykładem jest działalność św. Pawła, świętych Cyryla i Metodego, R. Lulla, M. Ricciego i R. de Nobilego, A. Diopa i wielu innych.

W podobnym duchu wypowiada się Sobór Watykański II w Dekrecie o działalności misyjnej Kościoła, gdzie czytamy: „Kościół lokalny niech czerpią ze zwyczajów i tradycji, z mądrości i wiedzy, ze sztuki i umiejętności swoich ludów to wszystko, co może się przyczynić do wyznawania chwały Stwórcy, do zobrazowania łaski Zbawiciela i właściwego ukształtowania życia chrześcijańskiego” (nr 22). Jan Paweł II podejmował już ten problem choćby w adhortacji *Catechesi tradendae* (nr 53) czy w encyklice *Redemptoris missio* (nr 52). W adhortacji *Ecclesia in Africa* daje całościowe ujęcie nauki Kościoła na ten temat. Mówi więc, że „inkulturacja ma dwa wymiary: z jednej strony «oznacza wewnętrzne przekształcenie autentycznych wartości kulturowych przez ich integrację w chrześcijaństwie»; z drugiej strony jest «zakorzeniem chrześcijaństwa w różnych kulturach»” (nr 59); że „jest wpisywaniem ewangelicznego orędzia w kultury” (nr 60). Papież, prezentując adhortację podczas Mszy św. w Jaunde, wskazał konkretnie, w jaki sposób alians Ewangelii i kultury na Czarnym Lądzie tworzy nową jakość i utwierdza Chrystusa w poszczególnych kulturach afrykańskich. Na koniec celebracji Ojciec Święty uroczyście przekazał tekst adhortacji trzem kardynałom afrykańskim, księdzu, zakonnicy, bratu zakonnemu, dwom katechistom i rodzinie z trójką dzieci. Wręczając ten dokument ta-

kiej właśnie grupie ludzi, Ojciec Święty chciał wyrazić podziękowanie za zaangażowanie wszystkich struktur Kościoła afrykańskiego w prace Synodu. (Trzeba zaznaczyć, że w tej Mszy św. brała udział także delegacja z Polski. Przewodniczył jej biskup A. Śmigielski z Sosnowca, wiceprzewodniczący Komisji Misyjnej Episkopatu Polski.)

Po południu, tego samego dnia, Ojciec Święty udał się do katedry pod wezwaniem Matki Bożej Zwycięskiej. W świątyni tej (wybudowanej w 1951 roku; mogącej pomieścić 1,5 tys. osób) Ojciec Święty przewodniczył uroczystej sesji Synodu. W przemówieniu, które Papież wygłosił w czterech językach: francuskim, angielskim, portugalskim i hiszpańskim, powrócił do tematu inkulturacji, ukazując istotę i sens oraz personalistyczny wymiar tego procesu. Z kolei Papież przypomniał, że w tej części Afryki istnieją wielkie katolickie ośrodki uniwersyteckie i uwydatnił rolę teologii w procesie ewangelizacji i inkulturacji. Afryka próbuje budować własną, afrykańską teologię – musi jednak przestrzegać jej zgodności z Ewangelią i komunii z Kościołem powszechnym. Pamiętając o tym, że katolicy stanowią mniejszość w tym kraju, nie mogło w przemówieniu papieskim zabraknąć tematu dialogu z religiami tradycyjnymi i z wyznawcami islamu. Kościół wyznaje, że jedyną drogą porozumiewania się katolików z wyznawcami innych religii jest dialog. Papież zachęcał do twórczego dialogu życia z nimi, natomiast z chrześcijanami innych wyznań – do podejmowania wspólnych inicjatyw ewangelizacyjnych. Zwaśnione narody wezwał do pojednania, pokoju i przebaczenia.

W sobotę 16 IX rano Ojciec Święty opuścił Kamerun, żegnany przez prezy-

denta Paula Biya, przedstawicieli władz, biskupów, wyznawców innych religii i rzesze wiernych. Jak dobry ojciec złożył życzenia wszystkim zebrany i pobłogosławił wszystkich. Rodzinom przypomniał w przemówieniu pożegnalnym ich niezastąpioną rolę w społeczeństwie i Kościele; księżom powiedział, aby wypełniali godnie i odpowiedzialnie podjęte obowiązki; wreszcie wyraził radość z obecności innych wyznań, z ich otwartości na dialog i z okazywanego mu szacunku podczas spotkań z nimi.

Kolejnym etapem papieskiej podróży apostolskiej była Republika Południowej Afryki. Na lotnisku w Johannesburgu Papieża powitali: prezydent Republiki Nelson Mandela, episkopat i korpus dyplomatyczny. Papież wygłosił przemówienie w języku angielskim oraz w języku zulu i sotho. W przemówieniu Ojciec Święty podkreślił najpierw radość z przybycia do RPA oraz z tego powodu, że kraj ten w ubiegłym roku nawiązał stosunki dyplomatyczne ze Stolicą Apostolską oraz, że Afryka przekształca się, a następnie wyraził szacunek dla ludów i kultur afrykańskich. W RPA katolicy stanowią tylko 8% spośród 34 mln ludzi zamieszkujących ten kraj. Kościół posiada 4 metropolie i 23 diecezje. Rodzinie Bożej, jak nazywają na tym kontynencie Kościół katolicki, posługuje 1 kardynał, 35. biskupów, 1030. księży, 260. katechistów, 3284 siostry zakonne, w tym 27. misjonarzy z Polski i 20 polskich sióstr zakonnych.

W homilii, podczas niedzielnej Mszy św. sprawowanej na hipodromie w Johannesburgu, Jan Paweł II zaprezentował adhortację *Ecclesia in Africa* i nawiązał do problemów omawianych podczas Synodu. Stwierdził, że przemoc mu-

si ustąpić dialogowi i porozumieniu. Bardzo mocno i stanowczo potępił handel bronią i zaapelował o zaprzestanie tego procederu. Wskazał na możliwość przeznaczenia pieniędzy, zamiast na broń, na lekarstwa, ochronę zdrowia i edukację. Ważnym problemem w tej części kontynentu są podziały etniczne i w związku z tym powtarzające się masakry bezbronnej ludności, zaś prawdziwą hańbą jest to, że najwięcej uchodźców jest właśnie w Afryce. Jan Paweł II prosił usilnie o modlitwę w intencji pokoju. „Pokój – tłumaczył Papież – wymaga więcej odwagi niż przemoc”. Przypomniawszy modlitewne spotkanie w 1986 roku w Asyżu, które ukazało światu, że wszystkie wyznania i religie mogą się wspólnie spotkać i modlić o pokój. Papież upomniawszy się także o ludzkie warunki życia dla milionów ludzi tego kontynentu. Pogarszają się one z powodu chorób, plagi AIDS i wzrastającego zadłużenia. Papież zaapelował do świata o solidarność z Afryką. W przemówieniu przed modlitwą Anioł Pański prosił Matkę Bożą o opiekę nad narodami Afryki, o to, by zginął ostatni ślad nienawiści, uprzedzenia i strachu, a nastał pokój, sprawiedliwość i solidarność międzyludzka. Istnieją pewne ośrodki, które skłócają ze sobą plemiona i wykorzystują problemy etniczne, by wzniecać wojny, gdyż w ten sposób zarabiają na handlu bronią. Papież zaś w różnorodności plemion i ras widzi siłę tego narodu, stąd modlił się: „Maryjo, skieruj wzrok na cudowną różnorodność ludów, tworzących ten naród”.

W tym samym dniu (17 IX) wieczorem, Ojciec Święty przewodniczył w katedrze w Johannesburgu posiedzeniu Synodu. W sesji wzięło udział 30. ojców synodalnych, kilkudziesięciu innych bis-

kupów, korpus dyplomatyczny, przedstawiciele władz i liczni wierni. Przemówienie wprowadzające wygłosił kard. Francis Arinze, przewodniczący Papieskiej Rady do Spraw Dialogu Między Religiami. Przemawiali także inni biskupi oraz przedstawiciele innych wyznań i religii. Jan Paweł II w swoim przemówieniu zasadniczo podsumował prace Synodu, zaprezentował nową adhortację i podjął problemy wysuwane jako naczelnne i najbardziej trapiące ten kontynent. Powrócił więc do tematu sprawiedliwości i pokoju. Przypomniawszy także liczne trudności przeżywane przez narody kontynentu afrykańskiego, takie jak: bratobójcze wojny, handel bronią, problem uchodźców i wygnańców.

Ostatnim etapem jedenastej podróży Jana Pawła II do Afryki była Kenia, którą Papież odwiedził po raz trzeci. Był już w tym kraju w 1980 roku i w 1985 roku, w związku z Kongresem Eucharystycznym. W Kenii, liczącej 28 mln mieszkańców, katolicy stanowią 25%, również protestantów oblicza się na około 25%, tyle samo stanowią wyznawcy tradycyjnych religii afrykańskich, głównie animiści, pozostała ludność kraju to muzułmanie. Kościół w Kenii posiada 4 metropolie, 15 diecezji, w których pracuje 1 kardynał, 19. biskupów, 650. księży diecezjalnych, 834. zakonników, 2560. sióstr zakonnych, 9200. katechistów i misjonarzy świeckich. 80% mieszkańców tego kraju utrzymuje się z pracy na roli.

Po powitaniu na lotnisku w Nairobi Papież złożył wizytę prezydentowi republiki – Danielowi Arap Moiowi w State House, a następnie udał się na spoczynek do nuncjatury. We wtorek 19 IX na Mszy św. odprawianej przez Papieża w Uhuru Park w Nairobi zgromadziła

się największa podczas tej pielgrzymki liczba uczestników – ponad 300 tysięcy. Z Papieżem Mszę św. koncelebrowali księża z Zairu, Ruandy, Burundi, Tanzanii, Zambii, Etiopii i Sudanu. W homilii Jan Paweł II, podobnie jak w poprzednich krajach, nawiązał do Synodu i zaprezentował nową adhortację. Głównym tematem rozważań uczynił sprawę ewangelizacji rodziny. Jest to jedna z trudniejszych dziedzin ewangelizacji w afrykańskim środowisku kulturowym. Afryka jest ciągle jeszcze daleka od zakorzenienia się w niej chrześcijańskiego ideału rodziny. Na Synodzie rozważano, w jaki sposób rodzina afrykańska powinna otworzyć się we wszystkich wymiarach na Chrystusa. Chrześcijaństwo w Afryce stanęło na rozdrożu: z jednej strony znalazły się tradycyjne zwyczaje setek plemion, z których każde posiada swoje własne tradycje i wartości, które wszyscy członkowie klanu muszą szanować i zachowywać, z drugiej zaś strony – zasady chrześcijańskie. Główne problemy to: poligamia; ingerencja ludzi spoza Afryki w sytuację ludnościową tego kontynentu, mająca na celu objęcie ścisłą kontrolą liczbę urodzin; ingerencja permissywnej kultury Zachodu poprzez środki przekazu i prasę, niosące negatywny obraz życia rodzinnego, rozwody, zjawisko rodzin pozbawionych ojca; epidemia AIDS, bardzo wysoka śmiertelność dzieci; tzw. apartheid płci, w którym kobiety mają niższy status niż mężczyźni. Jan Paweł II – wierny zasadzie, że „przyszłość świata i Kościoła idzie przez rodzinę”<sup>3</sup> – dostrzega, że Afryka jest kontynentem, na którym rodzina jest przez

mieszkańców waloryzowana, „jest filarem, na którym opiera się cała budowla społeczna”. Ten główny filar nie może więc być chory, bo wszelkie struktury społeczne się rozpadną. Papież podał także sposoby uzdrawiania rodziny – poprzez wpatrywanie się we wzór Świętej Rodziny, medytację nad godnością mężczyzny i kobiety oraz sensem i celem małżeństwa. Na kontynencie afrykańskim nawet Kościół jest nazwany „Rodziną”. Rodzina jest też odpowiedzialna za powołania: ich rozeznawanie i początkową formację. Kolejnym zagadnieniem, które Jan Paweł II podjął w swej homilii, była sprawa inkulturacji wiary. Musi dokonać się swoista synteza kultury i wiary. Cały obszar życia chrześcijańskiego – teologia, liturgia, zwyczaje, musi przejść proces inkulturacji. Jan Paweł II jest przekonany, że powstanie z tego nowa jakość, która zawojuje na ziemi afrykańskiej. Na końcu Papież zaapelował o podtrzymywanie dialogu i przyjaznych stosunków z braćmi muzułmanami. Ruandę i Burundi wezwał do pojednania. Duchowieństwo Ruandy Jan Paweł II zapewnił, że nie cierpi samo, gdyż wraz z nimi cierpi sam Papież.

Sesja końcowa, zamykająca Nadzwyczajny Synod Biskupów poświęcony Afryce, zgromadziła w dniu 19 IX 1995 roku w sanktuarium Ressurrection Garden w Nairobi 50. ojców synodu, 11. audytorów, 3. ekspertów oraz biskupów z Konferencji Biskupów Afryki Wschodniej (skrót: AMECEA – Association of Member Episcopal Conferences of Eastern Africa. Konferencja ta skupia biskupów z Kenii, Ugandy, Zambii, Malawi, Tanzanii, Sudanu, Etiopii i Szeszeli), ponadto korpus dyplomatyczny i delegacje wiernych. W prze-

<sup>3</sup> Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, nr 75; AAS 74(1982) s. 173.

mówieniu na zakończenie Synodu Papież podsumował wszystkie sesje, podziękował za zaangażowanie całego Kościoła afrykańskiego i poruszył palące problemy tego kontynentu. Usilnie prosił, żeby chrześcijanie i muzułmanie nie przestali współpracować ze sobą i darzyli się wzajemnym szacunkiem. Papież skonstatował, że przeobrażeniom w Afryce grozi niebezpieczeństwo zatrzymania się tylko na zmianach materialnych. Zwrócił uwagę na ubóstwo, niedorozwój ekonomiczny i kulturalny oraz skierował apel do świata: „Afryka wzywa pomocy, współpracy i solidarności. Codziennie modlę się za mieszkańców Czarnego Lądu”.

Swoją jedenastą pielgrzymką na kontynent afrykański Jan Paweł II zło-

żył hołd Afryce, która będzie przeżywać 2000-lecie chrześcijaństwa. Zaraz po przylocie do Kamerunu, w pierwszym przemówieniu Jan Paweł II przypomniał, że korzenie tego Kościoła są tak dawne, jak w mało której części świata. Na tym kontynencie Jezus jako dziecko szukał schronienia – jest to więc druga ojczyzna Jezusa, Filip ochrzcił dworzanią na królowej Etiopii, o czym wspominają Dzieje Apostolskie, tutaj rozwijało się bujnie życie zakonne w pierwszych wiekach, tutaj działał św. Augustyn i inni wielcy teologowie, stąd wywodzili się także papieże. Zdaniem Jana Pawła II – Afryka może z radością i podniesionym czołem przygotowywać się do świętowania dwutysięcznej rocznicy chrześcijaństwa.